

ALENA PROKOPOVÁ / 4. 8. 2016

„Třetí muž je dáma“ aneb Zemanův Baron Prášil

Romantické dobrodružství Karla Zemana se po čtyřiapadesáti letech v „omlazené“ verzi vrací do kin v rámci projektu Čistíme svět fantazie.

Foto: Národní filmový archiv

Nápad digitálně zrestaurovat tři nejznámější filmy Karla Zemana – *Cestu do pravěku* (1954), *Vynález zkázy* (1958) a *Barona Prášila* (1961) – vznikl v rámci projektu Čistíme svět fantazie. Podílí se na něm Nadace české bijáky, která úzce spolupracuje s Muzeem Karla Zemana a Českou televizí. Projekt podpořilo Ministerstvo kultury a Státní fond kinematografie a důležitým partnerem při digitalizaci snímku je i postprodukční společnost UPP. Na projektu se podílí i veřejnost prostřednictvím dárcovských SMS.

Jeden z nejoblíbenějších titulů Zemanovy filmografie – poetický dobrodružný snímek *Baron Prášil* – se tak od 1. srpna 2016 vrací do kin, a to díky distribuční aktivitě Asociace českých filmových klubů. (Na DVD se film objevil péčí zemanovského muzea 9. ledna 2013.) O uvedení legendárního snímku na plátně je zájem: premiérovou projekcí na Zlín Film Festivalu v květnu 2016 se *Baron Prášil* vrátil na místo svého vzniku. Z příběhu inspirovaného knižní předlohou německého spisovatele Gottfrieda Bürgera se mohli 29. července radovat i návštěvníci Letní filmové školy v Uherském Hradišti.

Od původní premiéry, která se uskutečnila 21. 9. 1962, uplynulo téměř čtyřiapadesát let. Během nich se *Baron Prášil* stal nedílnou součástí českého kinematografického fondu. Pokud jde o mezinárodní ocenění a exportní hodnotu, nevyrovná se třetí Zemanův celovečerní hraný opus *Cestě do pravěku* či *Vynálezu zkázy* (získal mj. Stříbrnou plachtu na MFF v Locarnu 1962 nebo Velkou cenu v kategorii celovečerních

filmů na Mezinárodním setkání filmů pro mládež Cannes 1964). Představuje nicméně nezpochybnitelnou diváckou „srdcovku“ a současně přechod od „infantilních“, myšlenkově i dějově lineárních konceptů prvních dvou hraných Zemanových opusů k jeho myšlenkově zralé tvorbě (představované především filmy *Bláznova kronika* /1964/ a *Na kometě* /1970/). Svým bohatým, ornamentálním a současně konzistentním pojetím současně prášilovský příběh naráží na meze dané kombinacemi klasických technik. Karel Zeman se svým týmem byl totiž v oblasti kombinovaného (hraného a animovaného) filmu nejen inovátorem a objevitelem, ale také geniálním, neohroženým průzkumníkem jeho omezení.

To dobře ukazuje jiná verze příběhu – *Dobrodružství Barona Prášila* –, kterou v roce 1988 natočil Terry Gilliam. Výtvarník, animátor a režisér vzešlý z komediální skupiny Monty Pythonův *Létající cirkus* uvádí Zemanův snímek jako jednu z bezprostředních inspirací pro svou verzi. Divácky (a tedy i finančně) mimořádně neúspěšný velkofilm je se svou těžkopádnou výpravností a chaoticky nabubřelou inscenací ovšem téměř opakem Zemanova čistého, bytostně poetického konceptu. V něm harmonicky koexistují nejrůznější prvky – podobně jako v titulcích sousedí navenek nesourodá scenáristická trojice: vedle Zemana se na filmu podíleli básník Josef Kainar a scenárista Jiří Brdečka. První (jehož filmografie čítá právě jen tento jediný titul) bývá uveden jako autor dialogů, druhý (jehož teprve čekala dlouhá a úspěšná scenáristická kariéra) jako autor „vyprávění“ (myšleno patrně komentáře). Zatímco Kainar je dozajista autorem Cyranových vznosně básnivých promluv, Brdečku divák může poznat i ve vtipných dialozích – kupříkladu v lakonickém konstatování kapitána lodi (Jan Werich), jenž loví z moře hrdiny-trosečníky: „Třetí muž je dáma.“ [1]

Pokud jde o způsob adaptace, je *Baron Prášil* velmi rozmyslným a současně silně autorským dílem. Z košaté předlohy německého preromantického autora, která poprvé vyšla v roce 1786, Zeman se svými spolupracovníky vybral a propojil jen několik epizod. (Výtvarně pak vycházel z ilustrací Gustava Dorého, který prášilovský příběh ilustroval v roce 1862.)

Pro svého *Barona Prášila* vymyslel Karel Zeman nové hrdiny – neohroženého astronauta Toníka a sličnou princeznu Biancu. Opřel se ovšem o vypravěče, kterým ve svých filmech zpravidla zajišťoval vnitřní kontinuitu pohledu na veškeré dění. Tím je stejně jako v knize titulní Prášil, sarkastický, zralý elegán, jenž – v kongeniálním

podání Miloše Kopeckého – současně komentuje dění a současně je jeho aktérem, jemuž se realita neustále vymyká z rukou, takže při jejím zvládnání musí nonšalantně improvizovat. Četné vizuální komentáře, s nimiž můžeme ztotožnit pohled jednapadesátiletého režiséra, ovšem jdou ještě nad Prášilův samolibý nadhled: v nich zaznívá Zemanův pacifismus, jeho nevíra v manipulativní praktiky mocných a obecně ve spravedlnost a smysl „velkých dějin“ (to vše našlo silný výraz i v režisérově následujícím filmu – *Bláznově kronice*).

Baron, jenž se diplomaticky pohybuje po vladařských dvorech, ale většinou je pak hbitě, leč nevzrušeně opouští zadními vchody, je ovšem především dokonalým smírčím soudcem pro koexistenci dvou fikčních světů. Ty se u Zemana často střetávají [2]. Prášil, jenž se vyhlašuje za realistu, bere na výlet do své „skutečné“ země plné dobrodružství „snivého Měsíčkana“ – astronauta Toníka, který v kosmické lodi právě přistál na Luně, už dávno ovšem zabydlené fikčními postavami – baronem, Cyranem z Bergeracu a posádkou secesní verneovsko-mélièsovského korábu. Výprava barona a Toníka je současně cestou do fantazie i do historie, přičemž Prášil je neúspěšný ve dvoření Biance, vítězí však jako král fikce. Zůstává až jakýmsi oživlým poetickým principem, s nímž se nakonec ztotožňuje i Toník. Do vyprávění je tak ústrojně a vtipně zapracován pro Zemana netypický motiv realistické, „technické“ sci-fi, nad nímž ve finále slaví jednoznačné vítězství poezie a láska: Toník s Biancou využijí brnění jako skafandry, ve kterých doletí na Měsíc. Úhonu v kosmickém prostoru neutrpí ani kytice květin, které mladík nese své milované.

Síla *Barona Prášila* je v jeho poetickém, emocionálním náboji, který (s výjimkou Kopeckého) ovšem nevychází z nebývale kvalitního a pečlivého obsazení (včetně dobových hvězd v drobných rolích). Milostný motiv je roztomilý a jímavý, ale Zeman ani v *Baronu Prášilovi* není „hereckým režisérem“. K Rudolfovi Jelínkovi a Janě Brejchové režisér přistupuje spíše jako k dalším objektům vyžadujícím pečlivý dohled a koncepční animaci. [3] *Baron Prášil* se nicméně opírá o herecký prvek alespoň prostřednictvím nebývale kvalitních dialogů a komentáře, jenž se znamenitě snoubí s komediálními i poetickými prvky silně vizuálního vyprávění.

V souvislosti s vyzněním filmu se zpravidla cituje závěrečná promluva, podle níž Měsíc odjakživa patřil milencům. Finální gesto ovšem patří Cyranovi v podání ikonického Karla Högera, který odhazuje svůj širák v kosmickou dál jako nový, znepokojivý, leč

sebevědomý létající objekt. Není to neskromné gesto. Měsíc možná patří milencům. Vesmír ve všech svých podobách však patří snílákům-filmařům.

Baron Prášil (ČSSR 1961). Režie: Karel Zeman, scénář: Karel Zeman, Jiří Brdečka a Josef Kainar, kamera: Jiří Tarantík, hudba: Zdeněk Liška, střih: Věra Kutilová, hrají: Miloš Kopecký, Rudolf Jelínek, Jana Brejchová, Rudolf Hrušínský, Jan Werich, Karel Höger, Eduard Kohout, Bohuš Záhorský, Karel Effa ad. AČFK, 83 min. Obnovená premiéra 1. 8. 2016.

Poznámky:

[1] Lodník hlásí: „Dva koně a tři muži ve vlnách!“ Kapitán (opravuje): „Dva koně a dva muži. Třetí muž je dáma.“

[2] Zvláště řešení „byl to jenom sen“ použité ve fantaskní romanci *Na kometě* (1970) je zcela divácky neuspokojivé.

[3] Cestu k tomu, jak používat herecký projev, nachází Zeman až v následující *Bláznově kronice*.